

ДУБОВИК С.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра педагогіки та психології,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»,
м. Київ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ ПРОДУКТИВНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ

У статті розкриті критерії та показники продуктивного стилю професійного спілкування викладача, психолого-педагогічні умови та методика його формування у майбутніх викладачів економіки.

Ключові слова: продуктивний стиль професійного спілкування викладача, критерії, показники, психолого-педагогічні умови, методика формування продуктивного стилю професійного спілкування майбутніх викладачів економіки.

В статье раскрыты критерии и показатели продуктивного стиля профессионального общения преподавателя, психолого-педагогические условия и методика его формирования у будущих преподавателей экономики.

Ключевые слова: продуктивный стиль профессионального общения преподавателя, критерии, показатели, психолого-педагогические условия, методика формирования продуктивного стиля профессионального общения будущих преподавателей экономики.

The article opens criteria and indicators of productive style of teacher's professional communication, psychological and pedagogical conditions and methods of training the future teachers of economics.

Key words: productive style of teachers' professional intercourse, criteria, indexes, psychological- pedagogical terms, technology of productive style formation of professional intercourse of future economy teacher.

Нагальна необхідність соціально-економічного зростання України, поступова її інтеграція у світове співтовариство вимагають підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх економістів, забезпечення їхньої високої конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку праці. У контексті сказаного, як ніколи, зростають вимоги до якості економічної освіти.

Загальновідомо, що саме викладач є визначальним суб'єктом навчального процесу, від якого залежить рівень підготовки майбутніх фахівців. Тому актуальною є потреба забезпечення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів висококваліфікованими викладачами економіки. Реалізація соціального замовлення суспільства на підготовку майбутніх викладачів економіки потребує модернізації змісту, форм і методів зазначеної підготовки.

Педагогічна діяльність за своєю природою є комунікативною. Тому її ефективність залежить не тільки від предметної освіченості викладача, оперування ним прийомами та методами викладання, а й від здатності до професійного спілкування. Реалізація нових освітніх завдань має здійснюватись не лише через зміст та методи навчання, а й за допомогою відповідної педагогічної взаємодії, яка будується на основі продуктивного стилю професійного спілкування викладача з тими, хто навчається. Саме формування такого стилю спілкування має посісти одне з провідних місць у підготовці майбутніх викладачів економіки.

Комплексний підхід щодо вирішення проблеми формування продуктивного стилю професійного спілкування у майбутніх викладачів економіки (ПСПСМВЕ) зумовив необхідність вирізнення психолого-педагогічних умов його формування, виокремлення його критеріїв і показників та, на цій основі, розроблення методики його становлення у студентів під час їх педагогічної підготовки.

На основі аналізу наукових досліджень умов формування індивідуального стилю спілкування, зокрема і педагогічного, визначено психолого-педагогічні умови формування продуктивного стилю професійного спілкування майбутніх викладачів економіки. Перша умова - забезпечення мотивації майбутніх викладачів економіки до професійної підготовки - передбачає реалізацію методів стимулювання мотивації навчання: комунікативна «атака», доказу та переконань, сугесії, долання перешкод, делегування, закріплення позитивного враження. Друга умова - впровадження у практику діяльності університету методики формування ПСПСМВЕ - пов'язана з розробкою та реалізацією в навчальному процесі економічного університету циклу спеціальних психогімнастичних вправ, завдань на самопізнання, аналізу та моделювання ситуацій взаємодії, проведення дискусій, бесід, рольових ігор, мозкового штурму, мікровикладання та виступів перед аудиторією. Третя умова - розви-

ток у студентів рефлексії як механізму становлення особистості - включає створення у процесі навчання рефлексивного середовища через організацію цілеспрямованих бесід, обговорення проблемних ситуацій, запитань, спрямованих на об'єктивацію студентами психологічних позицій і характеристик себе та інших учасників навчання, результатів тієї чи іншої діяльності, взаємодії.

Виокремлені наступні критерії та показники продуктивного стилю професійного спілкування майбутніх викладачів: мотиваційно-ціннісний критерій (продуктивна комунікативна настанова, розвинута мотивація досягнення); когнітивний критерій (психолого-педагогічні знання й знання у галузі педагогічного спілкування, глибина мислення); операційно-процесуальний критерій (соціальна перцепція, уміння вербального та невербального спілкування, висока адекватна самооцінка, відповідальність за власні дії та вчинки).

Вказані критерії і показники продуктивного стилю педагогічного спілкування зумовили розроблення методики його формування в майбутніх викладачів економіки.

Під час розроблення методики формування продуктивного стилю професійного спілкування майбутніх викладачів економіки враховано особливості змісту, форм та методів, які застосовуються під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу в економічному університеті. Відповідно нами визначено три етапи формування зазначеного стилю спілкування: I етап – пов'язаний з вивченням дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент»; II етап – реалізується під час вивчення дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні»; III етап – пов'язаний з проходженням студентами педагогічної практики.

Основними завданнями першого, початкового, етапу з оволодіння майбутніми викладачами продуктивним стилем педагогічного спілкування є такі: опанування студентами необхідною базою психолого-педагогічних знань (засвоюються індивідуально-психологічні особливості людини, поняття «діяльність» і «взаємодія», умови їх ефективності, особливості міжособистісних стосунків та соціальних аспектів поведінки, феномен конфлікту та стратегії ефективного вирішення конфліктних ситуацій; цілі та завдання навчального і виховного процесів, шляхи їх досягнення; психолого-педагогічні особливості навчання учнів різних освітньо-вікових категорій). Це забезпечує формування у студентів психолого-педагогічних знань та навичок щодо особливостей організації навчального процесу, самоусвідомлення власних психологічних властивостей, оптимізацію їхньої самооцінки, більш глибоке сприйняття і розуміння оточуючих та ситуації соціальної взаємодії, а відповідно й корекцію соціальних настанов; розвиток гнучкості мислення, навичок емоційної і поведінкової саморегуляції в ситуаціях професійної діяльності, конструктивної поведінки у конфлікті.

Другий – основний, етап формування продуктивного стилю професійного спілкування – передбачає засвоєння майбутніми викладачами знань щодо закономірностей педагогічного спілкування, формування вмінь вербальної та невербальної комунікації, безпосереднє формування в учасників навчання досліджуваного стилю спілкування. На забезпечення успішної реалізації завдань цього етапу спрямований розроблений тренінг «Стиль спілкування викладача».

Третій – завершальний, етап навчання – реалізується під час проходження студентами педагогічної практики. Завданнями вказаного етапу є реалізація студентами виробленого у них на попередніх етапах стилю професійного спілкування в умовах реальної педагогічної діяльності; виявлення на практичному досвіді недоліків і слабких місць у сформованому стилі; визначення і реалізація шляхів їх усунення; усвідомлення необхідності безперервного самовдосконалення цього стилю у процесі майбутньої педагогічної діяльності.

Змістовий компонент методики становлять розроблений комунікативний тренінг «Стиль спілкування викладача», оновлений зміст дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» та педагогічної практики.

Як вже було вказано, одним із важливих завдань, що стояло перед нами, був пошук та залучення нових інформаційних і методичних ресурсів, що забезпечать становлення у студентів досліджуваного стилю у межах уже існуючих в університеті навчальних предметів. Тому нами були ретельно проаналізовані навчальні програми дисциплін «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Комунікативні процеси у навчанні» і педагогічна практика та виявлені можливості включення до навчального процесу методів і прийомів формування структурних складових продуктивного стилю педагогічного спілкування.

Для реалізації зазначеної мети ми намагалися кожному темі, що вивчається у межах дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», використати для поглиблення знань та практичного досвіду студентів щодо побудови ефективної взаємодії і спілкування з оточенням. Так, під час вивчення розділу «Пізнавальні процеси» ми розглядаємо увагу у двох аспектах, а саме: як пізнавальний процес, її сутність, види та властивості, а також – уважність, спостережливість, кмітливість як риси особистості, які сприяють ефективності спілкування з людьми, оптимізують процес і результати взаємодії. Студенти отримують завдання, що сприяють розвитку у них уважності. Вказані завдання полягають у спостереженні за поведінкою та особливостями зовнішності партнерів зі спілкування і оточення, виокремленні особливостей навколишньої обстановки. Письмові звіти за результатами спостереження виробляють звичку не тільки бачити, але й систематизувати, запам'ятовувати навколишнє, що формує глибоку інформаційну базу для подальшого аналізу

та прийняття рішень щодо організації спілкування. Одним із таких домашніх завдань було написання «Поведінкового портрету за даними спостереження» [5, с. 3-5].

У межах теми «Сприйняття» вивчається феномен ілюзій сприйняття, проводиться паралель між стереотипами та ілюзіями сприйняття фізичних явищ і предметів, а також людей і їх висловлювань, підкреслюється залежність сприйняття не тільки від інформації, отриманої органами чуття, а й від настроїв, очікувань, настанов, життєвого досвіду людини тощо. На практичному занятті проводиться гра «Зіпсований телефон» [4, с. 89]. Потім аналізуються запропоновані викладачем ситуації неправильного сприйняття людей. Робота завершується розробленням колективних висновків і рекомендацій щодо шляхів запобігання неточностей сприйняття соціальних ситуацій та їх учасників. Реалізація вказаних методів сприяє формуванню настанови на прийняття та врахування факту існування індивідуальних розбіжностей у сприйнятті як фізичних об'єктів, так і соціальних.

Під час вивчення теми «Мислення» крім питань, що розкривають сутність вказаного пізнавального процесу, також відбувається знайомство з феноменом стереотипів мислення як звички мислити певним чином, керується у своїх висновках і рішеннях стосовно людей і ситуацій минулим досвідом. З метою подолання негативного впливу стереотипів мислення на ефективність взаємодії студенти виконують такі вправи: на визначення проявів в індивідуальному мисленні помилкових стереотипів; на визначення найбільш небажаних стереотипів індивідуального мислення; на розпізнання помилкових стереотипів мислення; на нейтралізацію помилкових стереотипів мислення [3, с. 27-32].

Очевидно, що у процесі вищеописаних занять у майбутніх викладачів формується уважність до навколишнього, знижується однолінійність та догматичність мислення, розвивається когнітивна складність, гнучкість й глибина мислення в аналізі життєвих ситуацій, що, зрештою, забезпечує розвиток їх соціальної перцепції як складової продуктивного стилю педагогічного спілкування.

Під час вивчення теми «Емоційно-вольова сфера особистості» учасники експерименту вивчають основні емоційні процеси і стани, усвідомлюють роль емоційних реакцій у педагогічному спілкуванні та взаємодії. На практичному занятті студенти здійснюють самодіагностику свого емоційного стану, вивчають та практично відпрацьовують шляхи самоконтролю і саморегуляції негативних емоційних проявів, зняття психологічного напруження, тривожності, створення творчого самопочуття [2, с. 136].

На одному із занять з теми «Емоційно-вольова сфера особистості» студенти також вивчають емпатію як емоційну форму пізнання людини, здат-

ність розуміти її внутрішній стан, проникати в її почуття, відгукуватись на них і співпереживати. Учасники навчання виконують тренувальні вправи з розвитку емпатійності [7, с.41-42] та [1, с. 115-146]. Ці вправи завершуються рефлексією відчуттів студентів, а також труднощів, що виникали під час їх виконання, здійснюється обговорення ролі емпатії у педагогічному спілкуванні. Студенти також отримують домашнє завдання, яке полягає у тому, щоб провести спостереження за кількома викладачами університету та скласти психологічний портрет емпатійного педагога.

Необхідність формування у майбутніх викладачів уміння ефективної педагогічної взаємодії зумовило вивчення студентами феномену асертивної поведінки, її ознак, асертивних технік у процесі взаємодії. Студенти проводять самодіагностику своєї асертивності [6, с. 161-164]. З метою формування уміння використовувати асертивні техніки їм пропонується письмово проаналізувати декілька власних життєвих ситуацій взаємодії, розвиток яких мав негативні наслідки хоча б для одного з її учасників. Для проведення аналізу пропонується наступний алгоритм: опис ситуації; власна поведінка у даній ситуації; результат застосованої поведінки; оцінка результату взаємодії від -3 до +3 балів; можливий асертивний підхід; прогноз результатів застосування асертивної стратегії.

З метою опрацювання теми «Риси особистості» студенти проводять самодіагностику своїх психологічних рис за 16-факторним особистісним опитувальником Р. Кеттелла. На занятті обговорюється інтерпретація факторів, особливості прояву їх різних рівнів у діловій та соціальній поведінці суб'єкта, визначаються умови професійної та особистісної адаптації людини з тими чи іншими показниками, шляхи самовиховання. Наступним завданням, яке ставиться перед студентами, є колективне складання бажаного психологічного профілю викладача за всіма 16 факторами, представленими в опитувальнику. За результатами роботи студенти роблять письмові висновки, у яких порівнюють свої показники з професіографічними показниками педагога, що забезпечує визначення напрямків та шляхів їх самовдосконалення.

Важливу увагу ми також приділяємо вивченню майбутніми викладачами поняття «локалізація контролю» та розвитку в них інтернальності як складової продуктивного стилю педагогічного спілкування. На практичному занятті обговорюються результати самодіагностики, аналізуються особливості мислення екстерналів та інтерналів, локалізації ними контролю над значущими подіями в їх житті та діяльності. Потім пропонуються певні життєві ситуації, а учасники навчання конструюють думки і поведінку людей у цих ситуаціях з екстернальним локусом контролю та перебудовують їх відповідно до інтернального, прогнозують їх наслідки. Вказане завдання спрямовується на відпрацювання майбутніми викладачами шляхів перебудови думок в інтерналь-

ному напрямку у процесі аналізу результатів власної діяльності та ситуацій взаємодії.

Соціальні аспекти поведінки людей вивчаються через особливості інтерперсональної поведінки особистості та стратегії її поведінки у конфліктних ситуаціях. Під час виконання студентами методики інтерперсональної діагностики Т. Лірі [5, с. 49-54], відповіді на запитання опитувальника необхідно дати з двох позицій, а саме: «Я реальний» та «Я ідеальний». Така робота за вказаною методикою дає можливість майбутнім викладачам усвідомити свої соціальні якості, що сприяють формуванню певних типів взаємодії, та визначити напрямки саморозвитку.

Самодіагностика студентів за методикою К. Томаса «Стратегії вирішення конфліктів» [5, с. 62-67] розкриває особливості їх поведінки у конфліктних ситуаціях. На практичному занятті аналізуються особливості застосування п'яти основних стилів поведінки у конфлікті, обговорюються їх призначення, позитивні та негативні наслідки їх використання у тій чи іншій ситуації. Студенти також отримують завдання [8, с. 131], яке слугує формуванню уміння свідомо обирати стиль поведінки адекватний конфліктній ситуації.

У процесі формування в майбутніх викладачів продуктивного стилю педагогічного спілкування особлива увага приділяється вивченню феномену самооцінки людини як однієї з найважливіших якостей, що значною мірою впливає на становлення інших структурних компонентів її особистості. У зв'язку з цим важливим є розкриття сутності когнітивної та афективної складових самооцінки, їх ролі у регуляції поведінки індивіда, факторів формування самооцінки. Практичні заняття із зазначеної теми проходять у вигляді тренінгових занять (4 навчальні години).

Так, спочатку обговорюються результати самодіагностики самооцінки, визначається вплив різних рівнів самооцінки на життєдіяльність особистості, на її активність, на особливості прийняття рішень, на рівень досягнень та на емоційний стан людини. Проводиться зіставлення самооцінки особистості з її оцінкою і прийняттям інших. Аналіз педагогічних ситуацій, де розглядаються особливості взаємодії та спілкування вчителів з різними рівнями самооцінки сприяє розкриттю ролі самооцінки викладача у його професійній діяльності.

Для досягнення цілей тренінгових вправ важливо створити в групі клімат психологічної безпеки та міжособистісної довіри між учасниками експерименту. З метою студентам пропонуються завдання «Я дуже добре вмю...» [2, с. 142] та гра «Потяг» [2, с. 143]. Указані завдання створюють у присутніх гарний настрій, дають можливість кожному учаснику відчувати підтримку колективу, формуванню внутрішньогрупової довіри та відкритості. Після закінчення завдань актуалізується рефлексія, робляться колективні висновки.

Основними напрямками роботи щодо безпосередньої корекції самооцінки є: об'єктивація когнітивної складової самооцінки, яка складається з власних уявлень людини про себе і з оцінки людини іншими; та формування її афективної складової, тобто позитивного самосприйняття й прийняття себе.

З метою підвищення позитивного ставлення, поваги до себе студентам пропонується виконати таке завдання: окремий лист паперу розбити на три колонки, відповідно «Мої позитивні якості», «Мої здібності і таланти», «Мої досягнення» та заповнити ці колонки, назвавши якнайбільше якостей у кожній з них. Після підготовки студенти по черзі презентують групі свої позитиви. Інші учасники, вислухавши доповідача, аплодують йому та говорять «Ми тобою пишаємося!». Потім обговорюються почуття у процесі виконання завдання, з'ясовуються труднощі, позитивно чи негативно взагалі студенти оцінюють такий досвід, наскільки важливо вміти бачити свої чесноти та презентувати їх, які почуття викликає у інших таке вміння. Вказана вправа дає студентам цілісне уявлення позитивної сторони своєї особистості, створює реальну основу для почуття самоповаги та впевненості у собі та своїх силах. З метою поглиблення та закріплення позитивних самовідчуттів, сформованих у процесі виконання зазначеної роботи, студенти отримують домашнє завдання: пригадати і доопрацювати список позитивних якостей, талантів та досягнень, надрукувати на гарному аркуші паперу та звертатися до нього у разі втрати впевненості у собі.

У той же час, оптимальна самооцінка передбачає не тільки знання своїх позитивних якостей та позитивне ставлення до себе, але й об'єктивну оцінку своїх можливостей, усвідомлення своїх недоліків. Водночас, об'єктивація самооцінки потребує корекції суб'єктивного власного уявлення про свої якості та властивості не тільки через самопізнання та самоаналіз, але й через усвідомлення людиною того, якою її бачать інші люди. На реалізацію вказаної мети спрямована вправа «Я тебе сприймаю» [2, с. 144-145]. Думки, що висловлюються учасниками навчання у процесі виконання завдання, не обговорюються, а слугують матеріалом для подальшого самостійного аналізу та висновків.

Під час вивчення теми «Мотивація», крім знайомства з поняттям, структурою та розвитком мотиваційної сфери людини, особливу увагу ми приділяємо вивченню майбутніми викладачами мотиву досягнення успіху та мотиву уникнення невдач. На занятті обговорюються порівняльні характеристики прояву вищезазначених мотивів, а саме: особливості мислення, поведінки, рівні продуктивності діяльності людей з домінуванням того чи іншого мотиву. Студентам пропонується також виконати спеціальні вправи, що передбачають аналіз життєвих ситуацій, які є психологічно близькими для вказаної категорії слухачів, а саме: «Можливість складання іспиту на відмінно», «Можливість

Навчально-тематичний план тренінгу «Стиль спілкування викладача»

1. Вступне заняття: знайомство з особливостями та нормами групової роботи, встановлення емоційних контактів у системах «студент-студент», «викладач-студент»; формування мотивації до співпраці; усвідомлення комунікативних умінь, які забезпечують ефективне спілкування викладача з тими, хто навчається.	2
2. Вербальні засоби спілкування: формування дикції, звукової та інтонаційної виразності мовлення, його емоційності, енергійності, впливовості, оптимального темпу.	2
3. Невербальні засоби спілкування: усвідомлення можливостей правильного сприйняття та розуміння оточуючих за їх невербальними проявами, формування відповідних умінь; формування умінь ефективного невербального спілкування як самостійного засобу повідомлення інформації, як підсилювача впливу вербальної комунікації; формування умінь за допомогою невербаліки управляти своїм емоційним станом, створювати творче самопочуття, настроюватись на різні ситуації спілкування.	4
4. Атракція, ефективне слухання та зворотній зв'язок як складові ефективного педагогічного спілкування: формування атракції, умінь ефективного слухання та прийомів надання зворотного зв'язку.	2
5. Виступи перед аудиторією: формування умінь вербального та невербального спілкування та володіння аудиторією під час публічного виступу.	6
6. Стиль спілкування викладача: систематизація знань щодо сутності поняття «стиль спілкування», класифікації стилів педагогічного спілкування, продуктивного стилю професійного спілкування викладача.	2
7. Труднощі та стереотипи у спілкуванні: знайомство з особливостями та нормами групової роботи, встановлення емоційних контактів у системах «студент-студент», «викладач-студент», формування мотивації до співпраці.	2
8. Толерантність викладача як умова продуктивної педагогічної взаємодії: усвідомлення сутності поняття «толерантність» та «інтолерантність», особливостей «абсолютної толерантності», меж толерантної поведінки, проблем толерантності у сучасному суспільстві та в освіті; формування толерантного ставлення до оточуючих, умінь толерантно висловлювати негативні почуття.	6
9. Підсумкове заняття: узагальнення результатів роботи в тренінгу; корекція учасниками навчання самооцінки одногрупників щодо рівня їх готовності до педагогічного спілкування.	2
Разом:	28

Основними напрямками роботи щодо безпосередньої корекції самооцінки є: об'єктивація когнітивної складової самооцінки, яка складається з власних уявлень людини про себе і з оцінки людини іншими; та формування її афективної складової, тобто позитивного самосприйняття й прийняття себе.

З метою підвищення позитивного ставлення, поваги до себе студентам пропонується виконати таке завдання: окремий лист паперу розбити на три колонки, відповідно «Мої позитивні якості», «Мої здібності і таланти», «Мої досягнення» та заповнити ці колонки, назвавши якнайбільше якостей у кожній з них. Після підготовки студенти по черзі презентують групі свої позитиви. Інші учасники, вислухавши доповідача, аплодують йому та говорять «Ми тобою пишаємося!». Потім обговорюються почуття у процесі виконання завдання, з'ясовуються труднощі, позитивно чи негативно взагалі студенти оцінюють такий досвід, наскільки важливо вміти бачити свої чесноти та презентувати їх, які почуття викликає у інших таке вміння. Вказана вправа дає студентам цілісне уявлення позитивної сторони своєї особистості, створює реальну основу для почуття самоповаги та впевненості у собі та своїх силах. З метою поглиблення та закріплення позитивних самовідчуттів, сформованих у процесі виконання зазначеної роботи, студенти отримують домашнє завдання: пригадати і доопрацювати список позитивних якостей, талантів та досягнень, надрукувати на гарному аркуші паперу та звертатися до нього у разі втрати впевненості у собі.

У той же час, оптимальна самооцінка передбачає не тільки знання своїх позитивних якостей та позитивне ставлення до себе, але й об'єктивну оцінку своїх можливостей, усвідомлення своїх недоліків. Водночас, об'єктивація самооцінки потребує корекції суб'єктивного власного уявлення про свої якості та властивості не тільки через самопізнання та самоаналіз, але й через усвідомлення людиною того, якою її бачать інші люди. На реалізацію вказаної мети спрямована вправа «Я тебе сприймаю» [2, с. 144-145]. Думки, що висловлюються учасниками навчання у процесі виконання завдання, не обговорюються, а слугують матеріалом для подальшого самостійного аналізу та висновків.

Під час вивчення теми «Мотивація», крім знайомства з поняттям, структурою та розвитком мотиваційної сфери людини, особливу увагу ми приділяємо вивченню майбутніми викладачами мотиву досягнення успіху та мотиву уникнення невдач. На занятті обговорюються порівняльні характеристики прояву вищезазначених мотивів, а саме: особливості мислення, поведінки, рівні продуктивності діяльності людей з домінуванням того чи іншого мотиву. Студентам пропонується також виконати спеціальні вправи, що передбачають аналіз життєвих ситуацій, які є психологічно близькими для вказаної категорії слухачів, а саме: «Можливість складання іспиту на відмінно», «Можливість

Навчально-тематичний план тренінгу «Стиль спілкування викладача»

1. Вступне заняття: знайомство з особливостями та нормами групової роботи, встановлення емоційних контактів у системах «студент-студент», «викладач-студент»; формування мотивації до співпраці; усвідомлення комунікативних умінь, які забезпечують ефективне спілкування викладача з тими, хто навчається.	2
2. Вербальні засоби спілкування: формування дикції, звукової та інтонаційної виразності мовлення, його емоційності, енергійності, впливовості, оптимального темпу.	2
3. Невербальні засоби спілкування: усвідомлення можливостей правильного сприйняття та розуміння оточуючих за їх невербальними проявами, формування відповідних умінь; формування умінь ефективного невербального спілкування як самостійного засобу повідомлення інформації, як підсилювача впливу вербальної комунікації; формування умінь за допомогою невербаліки управляти своїм емоційним станом, створювати творче самопочуття, налаштуватись на різні ситуації спілкування.	4
4. Атракція, ефективне слухання та зворотній зв'язок як складові ефективного педагогічного спілкування: формування атракції, умінь ефективного слухання та прийомів надання зворотного зв'язку.	2
5. Виступи перед аудиторією: формування умінь вербального та невербального спілкування та володіння аудиторією під час публічного виступу.	6
6. Стиль спілкування викладача: систематизація знань щодо сутності поняття «стиль спілкування», класифікацій стилів педагогічного спілкування, продуктивного стилю професійного спілкування викладача.	2
7. Труднощі та стереотипи у спілкуванні: знайомство з особливостями та нормами групової роботи, встановлення емоційних контактів у системах «студент-студент», «викладач-студент», формування мотивації до співпраці.	2
8. Толерантність викладача як умова продуктивної педагогічної взаємодії: усвідомлення сутності понять «толерантність» та «інтолерантність», особливостей «абсолютної толерантності», меж толерантної поведінки, проблем толерантності у сучасному суспільстві та в освіті; формування толерантного ставлення до оточуючих, умінь толерантно висловлювати негативні почуття.	6
9. Підсумкове заняття: узагальнення результатів роботи в тренінгу; корекція учасниками навчання самооцінки одногрупників щодо рівня їх готовності до педагогічного спілкування.	2
Разом:	28

працевлаштування у престижну фірму», «Можливість знайомства з дівчиною (хлопцем) моєї мрії», «Можливість вирішення проблеми у бюрократичному закладі». Учасники навчання моделюють хід думок та поведінку людини з домінуванням мотиву уникнення невдач та людини з домінуванням мотиву досягнення успіху у кожній із вказаних ситуацій. Потім обговорюються закономірні наслідки прояву тієї чи іншої мотивації. Студенти також можуть пропонувати для аналізу аналогічні ситуації із власного досвіду. Така робота сприяє усвідомленню учасниками навчання глибинних причин своїх невдач та формуванню умінь визначати і коригувати власні актуальні мотиви, свідомо змінюючи неефективні стратегії мислення і поведінки на більш результативні.

Метою практичного заняття з теми «Свідомість і підсвідомість» [2, с. 147- 148] було усвідомлення учасниками експерименту особливостей взаємодії свідомості і підсвідомості, формування у них умінь розрізнати прояв свідомих і несвідомих прагнень особистості, механізмів психологічного захисту.

На практичних заняттях з дисципліни «Психологія діяльності і навчальний менеджмент», які відбуваються у другому семестрі, одним із методів професійної підготовки студентів є метод мікрОВикладання [2, с. 148-150]. Його успішна реалізація передбачає не тільки знання майбутніми викладачами педагогічних методів і прийомів, але й уміння їх відповідного комунікативного подання.

Другий – основний, етап формування продуктивного стилю професійного спілкування – передбачає засвоєння студентами знань щодо закономірностей педагогічного спілкування, формування вмінь вербальної та невербальної комунікації, безпосереднє формування в учасників навчання досліджуваного стилю спілкування. На забезпечення успішної реалізації завдань цього етапу спрямований розроблений тренінг «Стиль спілкування викладача».

Третій – завершальний, етап експериментального навчання – реалізується під час проходження студентами педагогічної практики. Завданнями вказаного етапу є реалізація студентами виробленого у них на попередніх етапах стилю професійного спілкування в умовах реальної педагогічної діяльності; виявлення на практичному досвіді недоліків і слабких місць у сформованому стилі; визначення і реалізація шляхів їх усунення; усвідомлення необхідності безперервного самовдосконалення цього стилю у процесі майбутньої педагогічної діяльності.

Завдання та вправи, що використовуються під час викладання дисциплін «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Комунікативні процеси у навчанні», а також педагогічної практики з метою формування продуктивного стилю професійного спілкування у майбутніх викладачів економіки детально описані у дисертаційній роботі автора [2, с.133-187].

Результати експерименту дозволили зробити висновок, що розроблена нами методика навчання в умовах економічного університету суттєво сприяє професійній підготовці майбутніх викладачів економіки до педагогічного спілкування, формуванню у них продуктивного стилю цього спілкування.

Список використаних джерел:

1. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Таїсія Василівна Василюшина. – К., 2000. – 235 с.
2. Дубовик С. М. Формування продуктивного стилю професійного спілкування у майбутніх викладачів економіки: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Світлана Миколаївна Дубовик. – К. 2012. – 228 с.
3. Дослідження індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності. Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з дисципліни «Основи психології та педагогіки» / [укл.: В. А. Козаков, В. С. Лозниця, М. В. Артюшина та інш.]. – К.: КНЕУ, 1998. – 48 с.
4. Дослідження індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності. Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з дисципліни «Основи психології та педагогіки» / [укл.: В. А. Козаков, В. С. Лозниця, М. В. Артюшина та інш.]. – К.: КНЕУ, 1998. – 48 с.
5. Завдання до практичних занять та методичні вказівки щодо їх виконання з дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» / [укл.: Л. В. Музичко, О. С. Бойчук, Л. А. Колесніченко, А. В. Тімакова]. – К.: КНЕУ, 1998. – 112 с.
6. Каппони В. Как делать все по-своему / В. Каппони, Т. Новак. – СПб.: Питер, 1995. – 200 с.
7. Рахматуллина Ф. М. Основы педагогического общения / Ф. М. Рахматуллина, А. Т. Курбанова. – Казань: Казан. гос. ун-т, 1984. – 60 с.
8. Скотт Д. Г. Конфликты, пути их преодоления / Джени Грехем Скотт. – К.: Внешторгиздат, 1991. – 191 с.